

Гльїна М. В. д-р екон. наук, с. н. с.
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
НАН України», Україна

Міжнародний досвід впровадження екосистемного підходу в управлінні
природокористуванням

Екосистемний підхід до природокористування – напрям в управлінні, який забезпечує врахування при плануванні і здійсненні будь-яких заходів природокористування складних біологічних відносин всередині екосистеми, природні ресурси якої експлуатуються; усвідомлення цінності цих відносин завдяки їх спроможності позитивно впливати на стан, продуктивність екосистеми та виконання нею важливих екологічних функцій. Екосистемний підхід є загальною методологічною системою принципів для обґрунтування рішень в процесі розробки і реалізації стратегій і планів. Саме на основі цієї методології мають розроблятися більш конкретні підходи до управління екосистемами. Згідно з Конвенцією про біорізноманіття (1992 р.) [1], екосистемний підхід є стратегією комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, що забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. Іншими основними для впровадження екосистемного підходу міжнародними актами стали Рамкова конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат (2003 р.) та Паризька угода (2015 р.), ухвалена на зміні Кіотському протоколу для реагування на глобальну загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку [2, с. 66, 68, 77]. Таким чином, екосистемний підхід сформувався і набув поширення ще на початковому етапі впровадження концепції сталого розвитку [3, с. 77].

З точки зору управління, екосистемний підхід є методологічною структурою для обґрунтування економічними суб'єктами управлінських рішень у процесі розроблення стратегій розвитку та формування планів, а концепція екосистемних послуг – спробою впорядкувати відносини між людиною і природою на тих самих засадах, на яких базуються повсякденні стосунки з комерційними структурами, державними і громадськими організаціями [4, с. 5]. Застосування екосистемного підходу забезпечує розвиток економіки екосистемних послуг – їх використання, виробництво, обмін, розподіл, споживання, а також формування механізмів та інструментів їх включення у систему економічних відносин [5, с. 245].

Ієрархічну структуру процесу впровадження екосистемного підходу в практику управління природокористуванням відображають керівні принципи Конвенції про біологічне різноманіття, у т.ч. на рівні окремих держав. Застосовані для формування цих принципів наукові методології дають змогу зауважити всю складність біологічної організації екосистем, їх структури, процесів, функцій, а також різноманіття зв'язків між екосистемами. Однак на нашу думку з науково-практичної точки зору більш доцільно розділяти ці принципи на організаційно-економічні та еколого-економічні (табл.).

Таблиця

Принципи та інструменти екосистемного підходу до управління природокористуванням *

Принцип	Інструмент
<i>Організаційно-економічні</i>	
Зумовленість цілей управління земельними, водними і біотичними ресурсами суспільними потребами	<ul style="list-style-type: none"> - переговори та компроміси між органами влади, суб'єктами господарювання та громадами; - підзвітність осіб, що управляють екосистемами, місцевим громадам; - посередництво задля вирішення конфліктів; - оцінка впливу управління екосистемами на життєдіяльність громад
Максимальна децентралізація управління екосистемами	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення балансу інтересів місцевої громади та суспільства; - територіальне наближення органу управління до екосистеми; - координування рішень на різних організаційних рівнях
Врахування реального та потенційного впливу заходів управління екосистемами на інші екосистеми	<ul style="list-style-type: none"> - стратегічна оцінка впливу господарської діяльності на екосистеми; - методи оцінки, що враховують непередбачуваність, нелінійність наслідків управління, їх відтермінування у часі та поширення на інші території; - моніторинг, комунікація з місцевими громадами
Економічний пріоритет заходів управління екосистемами	<ul style="list-style-type: none"> - усунення диспропорцій в управлінні екосистемами, обмеження благ і доходів, отримуваних від використання ресурсів однієї екосистеми; - відмова від субсидій, які призводять до уніфікації систем землекористування, зменшення різноманіття земель; - економічна оцінка вартості екосистемних товарів та послуг
<i>Еколого-економічні</i>	
Збереження структури і функцій екосистем, відтворення їх послуг	<ul style="list-style-type: none"> - мінімізація загроз функціям та структурам екосистем; - врахування складних взаємодій в екосистемах та збереження середовища існування видів
Управління екосистемами винятково в межах їх природного функціонування	<ul style="list-style-type: none"> - визначення гранично допустимого навантаження на екосистеми; - оцінка кумулятивного впливу на екосистеми у часі та просторі; - врахування факторів довкілля, які обмежують продуктивність, функціонування та різноманітність екосистем; - гнучке диференційоване управління екосистемами
Управління екосистемами в чітких просторових і часових межах	<ul style="list-style-type: none"> - відповідність заходів цілям збереження екосистем; - перевищення масштабу реалізації заходів з управління екосистемами їх меж
Довготривалість цілей управління екосистемами	<ul style="list-style-type: none"> - дотримання компромісних рішень між короткостроковою вигодою і довготривалими екологічними цілями; - врахування відтермінованості результатів діяльності від реалізованих заходів
Врахування неминучості змін стану екосистем	<ul style="list-style-type: none"> - врахування та посилення здатності екосистем до самовідновлення
Врівноваження цілей збереження та використання ресурсів і функцій екосистем	<ul style="list-style-type: none"> - поєднання збереження екосистем з їх сталим використанням; - врахування довго- та короткострокових, прямих і непрямих вигод від використання екосистем - узгодження цілей забезпечення населення екосистемними товарами і послугами, збереження біорізноманіття та належного стану довкілля
Повнота інформації про стан екосистем	<ul style="list-style-type: none"> - доступ зацікавлених сторін до науково-технічної інформації; її документування та збереження
Залучення до управління екосистемами всіх зацікавлених сторін	<ul style="list-style-type: none"> - залучення експертів, суб'єктів економічної діяльності та представників органів влади на всіх рівнях; - включення підходу до планування й управління сільським, лісовим господарством, землекористуванням та іншими сферами; - врахування потреб всіх секторів економіки при оцінці вигод та втрат від збереження, використання і відновлення екосистем

* Джерело: розроблено автором за [36].

Для екосистемного підходу важливе принципове визнання динамічності та складності екосистем. Основними складовими практичного впровадження екосистемного підходу є ідентифікація екосистем, оцінка їх цілісності, продуктів та послуг, визначення цілей використання ресурсів екосистем, адаптивне управління ними, моніторинг стану. Принципами екосистемного підходу О. Нечипоренко визначає економічну оцінку ефективності управління екосистемою; першочерговість збереження структури і функцій екосистем; довготривалість цілей управління екосистемами; становлення рівноваги між збереженням та використанням біорізноманіття [6, с. 34–36].

Застосування принципів екосистемного підходу для розробки екологічної політики є лише одним із способів впровадження екосистемного підходу в практику управління природокористуванням. Але саме цей підхід найчастіше застосовують для розробки національних стратегій і планів дій, що стосуються довкілля, а також планів управління у різних сферах природокористування (лісовому, земельному, водному, рибному, сільському господарстві). Зокрема, у деяких країнах відповідні принципи вже впроваджено у регламенти риболовлі та лісокористування. В Україні пропозиції щодо практичного впровадження екосистемного підходу в управління природокористуванням розробляються лише на загальному науково-методичному рівні; при цьому найчастіше вони обмежуються методами оцінювання екосистемних послуг [7].

Список використаних джерел:

1. Convention on Biological Diversity. Decision Adopted by the 7th Conference of The Parties. Ecosystem Approach. UNEP/CBD/COP. URL: [Cop-07-Dec-11-En \(Cbd.Int\)](https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-7/dec-07-en.pdf);
2. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правові зобов'язання України щодо збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу. *Проблеми законності : збірник наукових праць*. 2021. Вип. 153. С. 56–80. <http://doi.org/10.21564/2414-990X.153.231605>;
3. Черкашина М.К. Правове регулювання водних відносин в Україні на основі екосистемного підходу. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial*. 2020. Vol. 5. P. 76–81. DOI: <http://doi.org/10.36074/24.04.2020.v5.28>;
4. Соловій І.П., Кулешник Т.Я. Трактатування ключових термінів концепції послуг екосистем з огляду на еколого-економічні дослідження ландшафтів. *Наукові праці лісівничої академії наук України*. 2011. Вип. 9. С. 1–7;
5. Мішенін Є.В., Дегтярь Н.В. Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 2. С. 243–257;
6. Нечипоренко О.М. Роль екосистемного підходу в управлінні зрошуваним землеробством. *Вісник ОНУ імені І.І.Менченкова. Серія «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 8 (61). С. 33–39;
7. Ільїна, М., Шпильова Ю. Алгоритм впровадження методів оцінювання екосистемних послуг. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-3>.